

הפנתאיזם – הכל אלוהות - במשנת הרב קוק¹

חלק א' - ישנה קושיה יסודית - אם יש אלוהים אין עולם.

הרי האלוה הוא היש המוחלט, האבסולוטי, אין מקום לשום דבר מחוץ להווייה של האלוהות.

לקושי זה מספר פתרונות בסיסיים:

- אתאיזם: יש עולם, ומכאן שאין אלוהים.
- קוסמיזם: יש אלוהים, ומכאן שאין עולם.
- פנתאיזם: יש אלוהים ויש עולם, מכאן, העולם הוא אלוהים ולהיפך.

יש אפשרויות יותר מורכבות:

- ר' חיים מוואלז'ין בספרו נפש החיים: מדובר בשני צדדים של אותה המטבע. יש שני מישורים במציאות. מצד אחד יש אלוהים ואין עולם, ומצד שני יש עולם ויש אלוהים. התורה מחייבת אותנו להיבט השני בו יש לעולם מציאות מחוץ לאלוהות, ולכן אנו מבדילים בין טוב לרע וכיו"ב?²
- ר' נחמן מברסלב³ הקב"ה נמצא בכל מקום ובמיוחד במקומות בהם אינו נמצא. הקב"ה לא נמצא כיון שהוא מאפשר לעולם להתהוות. הקב"ה מסבב כל עלמין כלומר הוא נפרד מעולמנו וממלא כל עלמין פירושו שהקב"ה מתגלה בעולם. ההפרש בין אלה אפשרי ע"י הריק של החלל הפנוי. יוצא שהאפיקורסות היא הכרחית (אוטולוגית), ויש שני סוגי אפיקורסות. האחת, נובעת משבירת הכלים המתרחשת בתוך מילוי העולמות, אפיקורסות זו יש עליה תשובה, מילים, הגיון ושכל. בנוסף חובה⁴ שתהיה אפיקורסות של החלל הפנוי הלא היא האבסורד שלא ניתן להשיב לה כי אין בה מילים ואותיות. נותר רק לעיין בה ולהעלות משם את המצויים שם⁵
- פאנאנתאיזם: הכל בתוך האלוהות, אך לא הכל אלוהות⁶

כעת נבקש לעסוק בשיטת הרב קוק

¹ תמצות שיעור שניתן על ידי הרב אורי שרקי בבית הרב קוק א' אלול תשפ"ב. נכתב על ידי אורי בנג'י, לא עבר הגהת הרב.

² נפש החיים משתמש בביטוי הלקוח מן המהר"ל מפראג: "מצד". מצדו של הקב"ה ומצד האדם. עמדה דואלית.

³ ליקוטי מוהר"ן א ס"ד.

⁴ אפיקורסות זו הכרחית על מנת שיהיה הפרש בין העולם לבין האלוהות

⁵ לפי הנ"ל יש כאן מסקנה מעניינת. לדעת המאמינים, יש מקום לכופרים. לדעת הכופרים, המאמינים הם משוגעים. אין כאן סימטריה. לדעת המאמינים יש צורך בכופרים על מנת לנתק בין העולם לבין אלוהים, לדעת הכופרים, יש כאן 'המצאה' של המאמינים.

⁶ מיסודו של קרל קראוזה. [Karl Christian Friedrich Krause - Wikipedia](https://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Christian_Friedrich_Krause)

חלק ב' - שיטת הרב קוק בשאלת הפנתאיזם:

הנחת יסוד של הראי"ה:

כל תפיסה באלוהות, בטוב המוחלט שאיננה ממלאת את הלב עונג שלם מכל צד איננה נכונה!

לא תיתכן תפיסת אלוהות שגורמת לאדם סבל! **הבעיה**, כל אחת מהתפיסות שהצגנו גורמת לתסכול. מסקנת הרב קוק, שיש לעשות תנועת מטוטלת בין התפיסות השונות וללקט את מה שטוב בכל אחת. היסוד לתפיסת הראי"ה, מוסברת בהתמודדותו ⁷ עם שיטת ניטשה בנושא.

הראי"ה כנגד טענתו של הפילוסוף פרידריך ניטשה: ⁸ אלוהים הוא השלמות המוחלטת והטוב

המוחלט, ובאופן מהותי לא יתכן שלא אקנא בו, כי לעולם לא אהיה מושלם כמוהו. אולם קנאתי בו סותרת את עובדת היותו טוב מוחלט. מכאן שאין אלוהים (עד כאן ניטשה). עונה הראי"ה: אמנם הקנאה באלוהים נובעת מתפיסה מוטעית של אלוהים שאינה ממלאת את הלב עונג שלם מכל צד. האדם הוא כלול באלוהים גם כן.

• וכן מצאנו ברב קוק, ⁹ **שהמונותאיזם (יש אלוהים אחד) לבדו אינו מספק את האדם בשל חלישות הנפש**

שהיא מספקת (ניטשה לעיל), יש לשלב אותו עם הפנתאיזם (הכל אלוהים) כפי שהוא מתנקה מסיגיו ¹⁰

אצל חסידות חב"ד.

שאלה: אם הכל אלוהות אין הבדל בין טוב לרע, ואין גם משמעות לקיום של האדם בעולם!?

פתרון הראי"ה - יש להחזיק בכל התפיסות יחד כשהתפיסה אחת היא אור ותפיסה שניה היא כלי. התפיסה הנכונה בתור כלי, היא תפיסת הרמח"ל, התפיסה הנכונה בתור אור, הממלא את הכלי, זו תפיסת חב"ד. תפיסת הרמב"ם המפרידה את אלוהים מהעולם קשה לנפש, על כן הנפש נוטה לתפיסת התניא המכירה את האלוהים בלבד והכל גילוייו. גילוייו נראים נפרדים בגלל שטחיות ועוורון שלנו. אך גם עמדת התניא אינה מספקת את הנפש כי אין כל משמעות לפרט. אנחנו רוצים שלא להיות באלוהות כברירת מחדל אלא לבחור להיות בה. וזו שיטת רמח"ל. אם כן הכל אלוהות וההווייה שאינה אלוהות אינה אלא ירידת רצון. והרצון בחופשיותו יכול לבחור להתעלות או לבחור ברע. הבחירה ברע נובעת מהאוטונומיה של הנבראים! יש לתת אמון בדור וביכולותיו לעלות ברצונו, וגם יש לעמוד אם כן על משמעות הרע המשמר את העולם.

⁷ אוה"ק ב שצז

⁸ חלק ניכר מתורתו של הראי"ה נותנת מענה לתפיסתו של ניטשה

⁹ באוה"ק ב שצט

¹⁰ ההשקפה הפנתאיסטית המלאה סייגים, כוונתו לשפינוזה שאמר שאלוהים זה הטבע. חסידות חב"ד מתמודדת עם שיטה טרעה זו.

הראי"ה כנגד טענתו של שפינוזה¹¹

שפינוזה, נובעת ממורשת אבותיו, היא זו שהביאה אותו לומר שהכל אלוהים, הרי ה' אחד. סתם גוי לא היה מעלה את זה בדעתו. ואכן במחקר המודרני מצאנו ששפינוזה הושפע מתורת הקבלה. וכן- הרב קוק אומר שאילו היה שם בזמנו לא היו מחרמים אותו אלא היה מחזיר אותו בתשובה (ומוסיף הרב שרקי שסביר שאם רבו של שפינוזה, הרב מנשה בן ישראל היה יחד עם שפינוזה ולא באנגליה, היה מקרבו ומראה לו את השורש של דבריו).

חלק ג' - מבשרי אחזה אלוה - הבעיה הפיסכופיזית - 'ומפליא לעשות'

האדם חי בשני מישורים. על עצמו הוא יודע שהוא בעל רצון וסובייקט, 'אני אישיות'. מצד שני יש את עולם החומר הנתפס כבעל חוסר רצון, כאובייקט. במונחי התנ"ך היות מחוסר רצון מבוטא בשם 'אלוהים', והיות בעל רצון מבוטא בשם 'הוי"ה'. האדם נברא¹² בשם 'הוי"ה' - אלוהים. האדם מעורב, הגוף כפוף לטבע, הרצון החופשי לא.

הדואליות של הרצון וחוסר הרצון מביאה לארבע עמדות:

- אלילות: התפוח ואני שניהם אישיות. רק שאיני רואה זאת בתפוח. הכל 'הוי"ה'.¹³
- פוזיטיביזם: אין אישיות, הכל מכונה והמדע יסביר כל שאלה. הכל 'אלוהים'.
- הנביאים: 'הוי"ה הוא האלוהים'.
- שפינוזה: 'האלוהים הם הוי"ה'. מוסיף הראי"ה¹⁴ כי צדקו הרבנים שהחרימו אותו, ואחרת היה מתקבל כרמב"ם וככוזרי עקב כישוריו הרבים. אך יש מה לתקן בשפינוזה. הרב משה בן מנחם (מנדלסון) החל לתקנו, המשיך הבעש"ט שלא הכירו כשהוא שואב את אותם הדברים מפנימיות התורה וכלה ברב קוק החותם דבריו במילים: "...ועדיין לא נגמר העיבוד, והולך הוא ונגמר, וכשיגמר העניין לגמרי יהיה יוצא מכלל ארור ויבא לכלל ברוך."

¹¹ מאמר דעת אלוהים

¹² פרק ב' בספר בראשית מאופיין עם שם אלוהים והוי"ה, בעוד שפרק א' ובריאית הטבע, מזכיר רק את שם אלוהים. כידוע: אלוהים בגימטריה = הטבע.

¹³ עדנה מסוימת לתפיסה זאת בימינו מצאנו אצל דיוויד צ'אלמרס.

¹⁴ בקבצים מכת"ק א קמ"ו בהוצאת רמת-גן. מעניין משחק המילים שכן שמו המלא הוא **ברוך** שפינוזה.

חלק ד' - ליבת הנושא: סוד הצמצום בשיטת האר"י

- האם הצמצום הוא כפשוטו או לא כפשוטו? זה נושא כבד שלא יידון במסגרת זו. יחד עם זאת, נביא את שיטת הראי"ה.
- הרב קוק סובר כי הצמצום לא כפשוטו. גם בעל התניא¹⁵ כתב: "חכמים בעיניהם שסברו שהצמצום כפשוטו, ה' יכפר..." ומייחסים אמירה זו כנגד בעל ספר משנת חסידים וספר שערי גן עדן. מבאר הראי"ה¹⁶ שלא חלילה חשבו שאכן הצמצום כפשוטו ממש אלא אמרו האר"י כערכנו.
- ואמנם שורש הדואליות אם הצמצום כפשוטו או שלא, נמצא כבר באר"י עצמו. שם הוי"ה כנגד ספירת החכמה, ואם כן הוא נבדל משאר הספירות וקיבלנו את ההשקפה המונותאיסטית. וכן שם הוי"ה כולל את הספירות כולן מלבד כתר לפי האותיות השונות בו. (י חכמה ה בינה ו ז"א ה מלכות) וקיבלנו את ההשקפה הפנתאיסטית. ומצאנו את שיטת הרב קוק ביחס למונותאיזם הנוטה לפנתאיזם המזוכך מסיגיו שהזכרנו למעלה.

שתי הערות לסיום:

- ביחס לביטוי פנאנתאיזם - הרב הנזיר סימפט את ההשקפה הזו, אך הראי"ה לא הזכירה. מניטו סבר ש'שורש הכל באלוהות' אך יש מקום להווייה מצד עצמה.
- פרופ' אנדרה נהר: יש סוברים שליהדות אלוהים טרנסצנדנטי מחד ואימננטי מנגד. אך האמת היא שאלוהים טרנסצנדנטי ובכל זאת אימננטי. תוספת המילים "ובכל זאת" - הוא מהות היחס של היהדות לאלוהות.

תן לחכם ויחכם עוד.

להרשמה לקבלת שיעורים נוספים ופעילויות הרב, בווצאפ 0542207339

¹⁵ מאמר הייחוד והאמונה

¹⁶ בספר הסכמות הראי"ה, שהוציא לאור הרב יוחנן ישמח הי"ד, עמודים 104-105 לספר משנת חב"ד.